

Príprava metodiky pre klasifikáciu kultúrnej krajiny Slovenska

Preparation of a Methodology for the Classification of Cultural Landscape in Slovakia/Préparation des méthodes classificatives du paysage culturel en Slovaquie

Dôležitosť klasifikačných (typologických) máp, ktoré by mali zahrňovať aj hodnotenie krajinného rázu, zdôrazňujú viaceré zásadné strategické dokumenty a dohovory, napr.: Paneurópska stratégia biologickej a krajinej diverzity (PEBLDS, 1995), Európsky dohovor o krajine (Rada Európy, 2000), Agenda 2000 – Reformný program Európskej komisie týkajúci sa Spoločnej poľnohospodárskej politiky, aktivity prijaté Európskou konferenciou ministrov zodpovedných za priestorové plánovanie (CEMAT, 2005) a i.

Zahranické prístupy typológie krajiny na európskej úrovni

Prvú významnú iniciatívu zameranú na zachytenie diverzity krajiny Európy predstavovala typologická mapa vypracovaná v r. 1990 v mierke 1:25 000 000 holandským autorom J. Meeusom a jeho tímom. Táto mapa definovala na základe integrácie faktorov formujúcich krajinu (akými sú predovšetkým klimatické pomery, charakter reliéfu, vegetácia, krajinný ráz a vývojové trendy vo využívaní krajiny) 30 základných „megatypov“ krajiny, napr. krajina tundry, tajgy a pod.

V r. 2003 inicioval kolektív autorov z holandského výskumného ústavu ALTEERRA pod vedením D. Waschera vypracovanie novej Paneurópskej klasifikácie krajiny LANMAP2. Klasifikácia metodicky vychádzala zo syntézy digitálnych európskych databáz o klimatických podmienkach, reliéfe, pôdach, potenciálnej vegetácii a krajinej pokrývke. Výsledný krajinný typ predstavuje funkčnú hierarchiu abiotických, biotických a kultúrnych prvkov krajiny. Po prvýkrát sa pre typizá-

Summary

Diversity and variety of European landscapes represent huge natural and cultural heritage. For several decades already individual countries have been developing classification maps, mainly standardization (typologies) of landscape, which reflect mutual connections between soil, relief, climate conditions and also historical development of landscape utilization. Such maps have a very important role, for example, in prognoses of future changes in landscape use. Cultural landscape classification, in majority of European countries known as landscape typology, is much more challenging than natural landscape classification. Therefore it is very important to choose significant attributes for landscape types identification and to define classification criteria. At present, Slovakia has been in the preparatory phase of the project implementation. The objective of the project Landscape Typology in Slovakia is to draft a hierarchy of classification of the landscape in Slovakia from the supranational level up to the local level and work out a classification for individual levels so that it could be used in planning and decision-making processes, basic documents and documentations concerning landscape utilization. A special stress will be laid on cultural-historical aspect, although many of its "traces" in the landscape are just fragmental. Practical implementation of project's outputs and understandable interpretation for public will be one of main objectives of the project.

Vinohradnícka krajina Svätého Jura reprezentuje špecifickú kultiváciu pôdy, ktorá od 13. storočia významne ovplyvňovala krajinu na úpätí Malých Karpát a jej charakteristické črty si uchovala až do súčasnosti (foto: T. Hrnčiarová, júl 2005)

ciu krajiny na európskej úrovni použili GIS technológie. Výsledkom bola podrobná digitálna mapa s vyčlenenými 375 európskymi krajinnými typmi. Mapa tvorí porovnávací základ pre hodnotenie krajinného rázu, identifikáciu ohrozených typov európskych kultúrnych krajín, monitoring a modelovanie zmien v krajine.

Medzi významné európske projekty, osobitne zamerané na hodnotenie a ochranu krajinného rázu a analýzu prístupov v jednotlivých krajinách, patril projekt ELCAI (www.elcai.org). Na riešení projektu sa podieľalo 14 európskych krajín. Ďalšími projektmi, ktorých výsledky môžu z metodického hľadiska prispieť k riešeniu typológie krajiny na Slovensku, sú napr. SENSOR (www.sensor-ip.org), ENRISK (www.ecnc.nl), ATLAS (www.atlas-eu.org), CORINE Land Cover (www.reports.eea.europa.eu).

Slovensko pristupuje k riešeniu typológie krajiny v období, keď sú už dostupné výstupy z významných vedeckých európskych projektov (napr. projekt ELCAI, 2005). Okrem toho väčšina európskych krajín má už projekty a požadovanú typológiu pre špecifické podmienky svojej krajiny vypracovanú. Preto máme možnosť pri riešení projektu využiť nielen dostupné domáce poznatky, ale aj výstupy projektov a získané zahraničné skúsenosti. Veľmi cenné sú dostupné výstupy na európskej úrovni, ale tiež výstupy typológie krajiny z okolitých krajín (napr. Česká republika, Rakúsko a Maďarsko), ktoré boli priamo zapojené do projektu ELCAI.

Ciele a východiská projektu

Cieľom projektu *Typológia krajiny Slovenska* je navrhnuť hierarchiu členenia krajiny Slovenska od nadnárodnej úrovne až po lokálnu úroveň a vypracovať klasifikáciu pre jednotlivé úrovne tak, aby sa dala využiť v plánovacích a rozhodovacích procesoch, podkladoch a dokumentáciách týkajúcich sa využívania krajiny. Typológia krajiny by mala pomôcť predovšetkým pri lepšom pochopení rázovitosti krajiny Slovenska, vzájomných súvislostiach medzi prírodnými, kultúrnymi, historickými hodnotami a sociálno-ekonomickými podmienkami. Zároveň by mala pomôcť pri prognózovaní ďalšieho rozvoja krajiny Slovenska. Pri riešení sa využijú metódy regionálnej taxonómie, tradične známe ako typologická a individuálna regionalizácia na vybraných segmentoch krajiny.

Podobne ako v analogických zahraničných projektoch tematicky orientovaných na typológiu krajiny za základný dôvod riešenia úlohy považujeme nielen požiadavku implementácie ustanovení Európskeho dohovoru o krajine, ale aj všeobecnú potrebu zjednotiť pohľad na rázovitosť a pestrosť slovenskej krajiny a jej udržateľné využívanie.

Klasifikácia (typizácia a regionalizácia) krajiny Slovenska bola už predmetom rôznych vedeckých projektov, štúdií a existujú jej mapové vyjadrenia v rôznych mierkach. V porovnaní s doteraz vypracovanými postupmi, výstupy z projektu by mali byť nielen

vedecky presné, ale tiež prakticky využiteľné a zrozumiteľné verejnosti.

V rámci prípravnej etapy sa upresnia klasifikačné kritériá pre jednotlivé hierarchické úrovne. Na národnej úrovni sa predpokladá mierka 1:500 000. Ako východiskové podklady pre národnú úroveň budú slúžiť predovšetkým Atlas krajiny Slovenskej republiky (2002), Atlas reprezentatívnych geoeosystémov Slovenska (2006) a využijú sa aj ďalšie dostupné národné databázy. Základom hodnotenia bude vyčlenenie prírodno-kultúrnych typov krajiny, ktoré (podobne, ako aj v iných krajinách Európy) budú charakterizované:

- reliéfovo-klimaticko-pôdno-vegetačnými jednotkami, ktoré predurčili v minulosti určitý spôsob využívania krajiny, spôsob historického osídlenia a prvé kultivácie krajiny (stanovia sa kategórie, ktoré sa budú dopĺňať do prírodných jednotiek),

- existujúcim spôsobom využitia krajiny a formami osídlenia (porovná sa historický a existujúci spôsob využívania a stanovia sa stupne odlišnosti),

- stupňom ochrany (chránené územia prírody a pamiatok), pričom sa vyhodnotí vzťah ku krajinnému rázu a charakteristickým črtám krajiny.

Atlas reprezentatívnych geoeosystémov Slovenska (2006) sa môže veľmi dobre využiť napr. pri výbere typických, resp. unikátnych jednotiek, ktoré treba v danom regióne zachovať. Na nižšej úrovni sa na základe mapy 1:500 000, ako aj dostupných regionálnych databáz, výtupujú modelové územia v rôznych prírodno-sociálno-ekonomických typoch a v rámci nich sa spracuje detailnejšia regionálna typológia (podobne ako je to napr. v rámci hierarchických úrovní územného systému ekologickej stability).

Osobitný dôraz sa bude klásť na kultúrnohistorický aspekt, aj keď mnohé jeho „stopy“ v krajine sú v súčasnosti iba bodové, fragmentálne. Napriek tomu je potrebné ich zachytiť a ako historické vrstvy kra-

Annotations

La variété et la diversité des pays européens constituent un patrimoine naturel et culturel considérable. Depuis plusieurs décennies ces pays élaborent des cartes de classification et de typologie du paysage où l'on peut voir les liens existant entre le sol, le relief, les conditions climatiques et l'évolution historique. Ces cartes jouent un rôle irremplaçable, par exemple pour prévoir des changements du paysage. La classification du paysage "culturel", dans la plupart des pays d'Europe connue sous le nom de typologie du paysage, s'avère beaucoup plus difficile à faire que la classification du paysage "naturel". Pour définir les types du paysage il est donc très important de choisir, de façon la plus objective possible, les traits caractéristiques ainsi que de définir les critères de classification. La Slovaquie prépare actuellement un projet qui s'intitule "Typologie du paysage slovaque". Son but est de proposer une hiérarchie du démembrement du paysage slovaque, de l'échelle nationale jusqu'à l'échelle locale et d'élaborer une classification pour chacune d'elles, de sorte que celle-ci puisse être utilisée au cours du processus de planification et de décision. Comme critère de base servira la définition des types naturels et culturels du paysage. L'accent sera mis sur les aspects culturels et historiques même si leurs traces dans le paysage restent souvent peu significatives. L'un des buts porteurs du projet sera l'interprétation intelligible des discours au public.

jiny identifikovať. Preto je dôležité vypracovať osobitné metodické postupy pre zachytenie duchovnej dimenzie krajiny.

Rámcový návrh postupu typológie krajiny Slovenska

Na základe doterajších domácich a zahraničných skúseností navrhujeme tento rámcový metodický postup:

1. Identifikácia prírodnej krajiny metódou geoeologického výskumu je primárna z hľadiska poznania autoregulačných schopností a potenciálu krajiny na spoločenské využitie. Výsledky je vhodné prezentovať v národnej a regionálnej mierke (1:500 000 až 1:50 000) metódami regionálnej taxonómie, predovšetkým regionálnej typizácie.

2. Kultúrnu krajinu reprezentuje súčasné využitie krajiny, ktorého materiálnu entitu predstavuje krajinná pokrývka. Jej identifikácia prostredníctvom metódy CORINE Land Cover (CLC), najmä najnovšia údajová vrstva za rok 2006 (CLC2006), umožní predstaviť reálnu krajinu v národnej a regionálnej mierke (1:500 000 až 1:100 000).

3. Funkčné typy súčasnej krajiny možno predstaviť v národnej mierke podľa základných tried CORINE land cover, doplnených o údaje ochrany prírody a krajiny, ochranných pásiem rôznych zdrojov krajiny, urbanizačných a rozvojových plánov a pod.

4. Kultúrnohistorické fenomény Slovenska možno predstaviť na ďalšej vrstve krajiny v rôznych mierkach. Historický pohľad na osídlenie Slovenska diferencuje regióny a typy krajiny v národnej mierke.

5. Fyziognómiu krajiny, charakter osídlenia a využívania vnímame ako obraz krajiny. Krajinný obraz, krajinný ráz môžeme hodnotiť viacerými prístupmi. Jedným z prístupov hodnotenia je aj prostrednic-

tvom identifikácie fyzického stavu krajiny (krajinnej pokrývky), akceptovaním estetických princípov a kritérií.

Pri vypracovaní typológie krajiny sa využije deduktívny a induktívny prístup a metódy regionálnej taxonómie. Významnou súčasťou projektu bude jeho priebežná propagácia a vypracovanie mediálneho plánu pre prácu s verejnosťou a médiami. Jedným z nosných cieľov projektu bude praktická implementácia jeho výstupov. Už v prvej etape riešenia sa spresnia oblasti a úlohy, v ktorých sa budú výstupy z typológie krajiny Slovenska prakticky využívať. Môžeme predpokladať, že sa výstupy projektu budú priebežne implementovať do relevantných právnych predpisov, dokumentov a metodík. Využijú sa tiež napr. pri stanovení potenciálov a regulatívov v rámci krajinného plánovania, územného plánovania, strategického sociálno-ekonomického plánovania, pozemkových úprav, integrovaného manažmentu povodí, lesných hospodárskych plánov, koncepcií ochrany prírody a krajiny, posudzovania vplyvov na životné prostredie a pod.

Mária Kozová, Prírodovedecká fakulta UK/ Faculty of Natural Sciences, Comenius University/ Faculté des Sciences Naturelles de l'Université Comenius, Bratislava
kozova@fns.uniba.sk

Tatiana Hrnčiarová, Ústav krajinnnej ekológie SAV/ Institute of Landscape Ecology, Slovak Academy of Sciences/ Institut de l'écologie du paysage de l'Académie slovaque des Sciences, Bratislava
tatiana.hrnciarova@savba.sk

Ján Oťahel, Geografický ústav SAV/Geographical Institute, Slovak Academy of Sciences/ Institut de géographie de l'Académie slovaque des Sciences, Bratislava
jan.otahel@savba.sk

Negatívny príklad: pôvodnú kompozíciu vinohradníckeho mestečka Modra a jeho okolia narušajú nevhodne včlenené panelové bytové domy, ktoré zmenili typický ráz sídla a krajiny (foto: E. Jauschová)